DOI:10.26104/NNTIK.2019.45.557

НАУКА, НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИННОВАЦИИ КЫРГЫЗСТАНА, № 8, 2021

Саматова А.А., Чоров М.Ж. Мурзаева А.К.

БАЛДАРДЫН ӨСҮП ӨРЧҮҮСҮНӨ ҮЙ-БҮЛӨЛҮК БИЛИМДИН ТААСИРИ

Саматова А.А., Чоров М.Ж. Мурзаева А.К.

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА РОСТ И РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ

A. Samatova, M. Chorov, A. Murzaeva

THE EFFECT OF FAMILY EDUCATION ON CHILDREN'S GROWTH AND DEVELOPMENT

УДК: 502/504

Илимий макалада балдардын өсүп өрчүүсүндө ата-энелердин билиминин таасири канчалык деңгээлде таасир этээри, үй-бүлөдөн алган ар бир баланын тарбиясы турмушунда чагылдырылаары жана муундан муунга өтөөрүн, ата-энесинин сүйүүсүнө, мээримине тоюп чоңойгон балдардын психо-физиологиясында эч кандай терс көрүнүштөр болбой турганын, башкаларга мээрим менен кароосу, колунан келсе жардам бергенге аракет кылганы, көмөктөшкөнү баяндалат. Ошондой эле ата-энелер үчүн бала менен мамиленин негизи – анын жашоосунда болуп жаткан ар бир нерсеге чын ыкластан кызыгуу, эң кичинекей болсо да, анын балалыгы жөнүндө чын дилден билүү, көйгөйлөр, түшүнүүгө умтулуу, бардык өзгөрүүлөрдү байкап туруу зарылдыгы, бул байланыштын конкреттүү формалары жана көрүнүштөрү баланын жашына жана мүнөзүнө жараша кеңири айырмаланып туруушу табигый экендиги маалымдалат.

Негизги сөздөр: *өсүү, өрчүү, психология, физиология, мээрим, үй-бүлө, зордук, зомбулук, тарбия, атмосфера.*

В статье обсуждается влияние родительского образования на развитие детей, как воспитание каждого ребенка в семье отражается в жизни и передается из поколения в поколение, и как нет отрицательного воздействия на психофизиологию детей, которые он рос по горло родительской любовью, его любящей заботой, его готовностью помочь и его готовностью помочь. Для родителей основа взаимоотношений с ребенком – искренний интерес ко всему, что происходит в его жизни, искреннее знание своего детства, даже самых маленьких, проблем, необходимость разбираться, наблюдать за всеми изменениями, специфические формы общения. Сообщается, что проявления широко варьируются в зависимости от возраста и характера ребенка.

Ключевые слова: *рост, развитие, психология, физиология, любовь, семья, насилие, насилие, воспитание, атмосфера.*

The article discusses the impact of parental education on the development of children, how the upbringing of each child in the family is reflected in life and passed down from generation to generation, and how there are no negative effects on the psychophysiology of children who grow up fed up with parental love. His loving care, his willingness to help, and his willingness to help. For parents, the basis of the relationship with the child is a sincere interest in everything that happens in his life, a sincere knowledge of his childhood, even the smallest, problems, the need to understand, to observe all changes, specific forms of communication and It is natural that the manifestations vary widely depending on the age and character of the child.

Key words: *growth, development, psychology, physiology, love, family, violence, violence, upbringing, atmosphere.*

Үй-бүлө, атмосферасынын негизинде баланын жеке жана эмоционалдык өнүгүүсүн толугу менен камтыйт жана адамдын өмүрүнүн акырына чейин, иш-аракеттерине, ойлоруна жана сезимдерине таасир эте турган эстен кеткис таасир калтырат [3]. Ошондуктан ар бир ата-эне өзүнүн алган тарбиясын рефлектордук түрдө баласына колдонуп баштайт. Анткени үй-бүлөдөн алган ар бир баланын тарбиясы турмушунда чагылдырылат жана муундан муунга өтөт. Ата-энесиинин сүйүүсүнө, мээримине тоюп чоңойгон балдардын пихо-физиологиясында эч кандай терс көрүнүштөр болбойт. башкаларга мээрим менен карайт, колунан келсе жардам берет, көмөктөшөт [1]. Ата-энеси жакшынын жакшы балдары бар. Бул сөздөрдү канчалык көп угабыз жана анын эмне экендигин түшүндүрүп берүү кыйынга турат - жакшы ата-энелер кимдер, кантип билебиз.

Ата-энелердин көпчүлүгү атайын адабияттарды окуп же билим берүүнүн атайын ыкмаларын өздөштүрүп, жакшы адам болом деп ойлошот. Албетте, педагогикалык жана психологиялык билим керек, бирок бир гана бул билимдер жетишсиз. Баласында болуп жаткан физиологиялык процесстерди түшүнбөгөн ата-эне жакшы ата-эне болуп бере алабы. Ар кандай кырдаалда өз балдарынын жүрүм-турумун гана эмес, физиологиялыу өрчүү, өсүүсүн абсолюттук тактык менен көрө алабызбы?

Балада болуп жаткан физиологиялык-психологиялык процесстерине көңүл бурбастан туруп, баланын жүрүм-турумунда жаңы нерсеге кабылганын адашканын байкоо менен, жазалоого болоор-болбосун билбей, жазалоо менен балдарымды жакшы адам кылып тарбиялаймын деп аракет кылышат. Баланын жүрүм-турумунда күтүлбөгөн нерселердин бардыгы ата-энелерде коркуу сезимин пайда кылат, аларга авторитеттен ырахат алышпагандай сезилет, кээде өз балдарынын сүйгөндүгүнө шектенишет. Балдар көбүнчө кээ бир жаман адаттарга шектелип, алардын келечегине тынчсызданат, жаман мисалдардан, замандын жагымсыз таасиринен коркушат,

DOI:10.26104/NNTIK.2019.45.557

балдардын психикалык саламаттыгына күмөн санашуу менен аларды суракка алышат, коркутушат, ушундай ата-энелерди жакшы деп атоого болобу?

Ата-эненин өзүнүн ишениминин жогорулашы жана балага болгон ашыкча тынчсыздануу ата-эненин балдарды тарбиялоодо ийгиликтүү болушуна шарт түзбөйт. Баланын көз ачып көргөн биринчи чөйрөсүн ата-эне же үй бүлө түзөт. Ата-эненин мүнөздөрү, жүрүш турушу, тарбиясы ар бир баланын жашоосунда чоң роль ойнойт. Ар бир баланын ата-энесине болгон сүйүүсү чексиз, сөзсүз, чексиз. Анын үстүнө, эгер жашоонун биринчи жылдарында ата-энеге болгон сүйүү өз жашоосун жана коопсуздугун камсыз кылса, анда алар чоңойгон сайын ата-эненин сүйүүсү адамдын ички, эмоционалдык жана психологиялык дүйнөсүн сактоо жана сактоо функциясын барган сайын көбүрөөк аткарышат. Ата-эненин сүйүүсү – бул балдардын жыргалчылыгынын булагы жана кепилдиги, физиологиялык жана психикалык ден-соолугунун чыңдыгы.

Үй-бүлөдө зордук зомбулукка дуушар болуп чоңойгон балдар эч убакта бактылуу болуп чоңойгон балдардан өзүнө тең издебейт. Алардын психологиясы боюнча андай балдар өзүнү аларга теңсинбей, өзүнө окшогон инсанды издеп тапканга аракет кылышат. Анткени адам өзүнү кандай баалаша ошого тартылат. Эркек баланын ийгиликтүү болушу энеден көз каранды. Эгерде эркек бала энеден эң жакшы сөздөрдү угуп, колдоо көрүп, мээрим алса анда ал балада аялзатына сый урмат жаралып, оң сапаттар калыптанат. Кыз балдар ата тарабынан колдоого алынып, мээрими төгүлсө, эркекке болгон көз караш калыптанат. Атасы кыз баланы кордоп, уруп, мээрим төкпөсө анда кыз балдарда эркекке болгон туура эмес көз караш калыптанып, биринчи жакшы сүйлөгөн эркекке тез азгырылып, турмуш курган соң зордук зомбулукту кадимки жашоо көрүнүштөрү деп кабыл алып, чечкиндүү кадам жасай албайт. Ошондуктан үй-бүлөлүк мамиле балдардын өсүп өрчүүсүндө, чечим кабыл алуунун өнүгүшүндө негизги өбөлгөсү болот [1].

Ошондуктан ар бир ата-эненин негизги милдети - балага мээрим төгүп, аны сүйүп, жакшы көргөндүгүнө ишенич жаратуу. Эч качан, бала ата-энесинин мээримине күмөн санабаш керек. Ата-эненин бардык милдеттеринин ичинен эң табигый жана эң керектүүсү - балага ар кандай куралктагы сүйүү жана камкордук менен мамиле кылуу.

Көптөгөн ата-энелер, эч качан балдарыңарга аларга болгон сүйүүңөрдү көрсөтпөгүлө деп эсептешет, анткени бала өзүн жакшы көрөрүн билсе, натыйжада баланы бузулгандыкка, өзүмчүлдүккө алып келет деп эсептешет. Бул көз караашты кескин түрдө четке кагуу керек. Ушундай көз караштын негизинде балага болгон мээримдин жетишсиздиги, кандайдыр бир эмоционалдык тартыштык пайда болот, балада атам же апам мени жакшы көрбөйт деген көз караш калыптанып, ата-эненин көңүлүн бурдуруу максатында түрдүү нерселерди жасашы мүмкүн. Бала өзүнө болгон мээримин жана камкордугун, ата-энелердин балдарга арнаган убактысына, төккөн мээриимне байланыштуу кабыл алат. Ал эми материалдык шарттарды камсыз кылуу, билим берүүгө жумшалган материалдык чыгымдардын көлөмү, алып берген оюнчуктары, кийимдери менен байланыштуу эмес. Ата-энелердин ар дайым эле байкала бербеген жалындуулуктары, алардын демилгеси менен баласы менен биргеликте аткарган көптөгөн иш-чаралар, оюндар эң маанилүү билим берүүчү максатка жетүүгө өбөлгө түзөт.

Ата-энелер – балдар үчүн башкалар менен өзгөчө байланыш тажрыйбасы, анын аркасында бала үй-бүлөсүнүн атмосферасына кошулууга, өзү жөнүндө, дүйнөнүн түзүлүшү жана иштеши жөнүндө түшүнүк алууга, жеке сапаттарды жана өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн калыптандырууга мүмкүнчүлүк алат.

Үй-бүлөлүк тарбиялоо процессинде, ата-эненин турмуштук тажрыйбаны балдарына өткөрүп берүү экөө тең карманган өзгөчө стилдин жардамы менен ишке ашат [3].

Бала менен туруктуу психологиялык байланыш түзүү - бул бардык ата-энелерге бирдей сунуш кылынышы бирок ар бир ата-эне өзүнүн тарбиясына жараша гана бере алат. Ата-энелер менен болгон байланыш сезими жана тажрыйбасы балдарга ата-эненин мээримин жана камкордугун сезүүгө жана жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк берет.

Бала менен мамиленин негизи – анын жашоосунда болуп жаткан ар бир нерсеге чын ыкластан кызыгуу, эң кичинекей болсо да, анын балалыгы жөнүндө чын дилден билүү, көйгөйлөр, түшүнүүгө умтулуу, бардык өзгөрүүлөрдү байкап туруу зарыл. Бул байланыштын конкреттүү формалары жана көрүнүштөрү баланын жашына жана мүнөзүнө жараша кеңири айырмаланып турушу табигый нерсе. Бирок үй-бүлөдөгү балдар менен ата-энелердин ортосундагы психологиялык байланыштын жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрү жөнүндө ойлонуу пайдалуу.

Байланыш эч качан өзүнөн-өзү пайда болбойт, ал ымыркай менен да курулушу керек. Ата-эне менен баланын ортосундагы диалогду кантип курууга болот? Анын кандай психологиялык өзгөчөлүктөрү бар? Диалогду орнотууда эң башкысы – бул жалпы максаттарга умтулуу, кырдаалды биргелешип көрүү. Көбүнчө чоңдордун жана балдардын көз караштары ар башка деңгээлде болуусу табигый нерсе. Баланын көйгөйлөрдү чечүүгө биргелешип көңүл буруу фактысы эң чоң мааниге ээ. Ата-эне бала менен баарлашууда кандай

DOI:10.26104/NNTIK.2019.45.557

максаттарды жетекчиликке алгандыгын бала ар дайым түшүнүшү керек. Бала, кичинекей кезинде дагы, билим берүү таасиринин объектиси болбостон, жалпы мааниде аны жаратуучу болуп саналган жалпы үй-бүлөлүк жашоонун союздашы болушу керектигин сезүү керек.

Бала өзүнүн бардык максаттары жана пландары менен ата-энеси менен бөлүшүп, үй-бүлөнүн жалпы жашоосуна катышканда, чыныгы баарлашууга жол ачат.

Баарлашуунун эң негизги мүнөздөмөсү – бул баланын жана чоңдордун позицияларында теңдикти орнотуу. Бала менен күнүмдүк үй-бүлөлүк баарлашууда буга жетишүү өтө кыйын. Адатта, чоңдордун өзүнөн-өзү пайда болгон позициясы баладан жогору турган позиция болуп саналат. Чоң кишинин күчү, тажрыйбасы, көз карандысыздыгы бар - бала физикалык жактан алсыз, тажрыйбасыз, толугу менен көз каранды. Мунун тескерисинче, ата-энелер теңдикти орнотуу үчүн тынымсыз аракет кылышы керек.

Позициялардын теңдиги баланын аны тарбиялоо процессиндеги активдүү ролун таанууну билдирет. Бала билим берүүнүн объектиси болбошу керек, ал ар дайым өзүн-өзү тарбиялоонун активдүү субъектиси болуп саналат. Ата-эне эгерде ал балада өз жетишкендиктерине, алардын өркүндөшүнө муктаждыкты ойгото алса анда баланын жан дүйнөсүнүн башкаруучусу боло алат.

Ата-эне бала үчүн негизги аалам, ал эми ата-эне анын ичинде күн жана ай сыяктуу. Ар бир бала бир азга болсо дагы ошо ааламда өзүнү ааламдын борбору катары сезгенде, бала өзүн ишенимдүү болуп чоңойот. Бала ата-эненин көз карашынан, мамлесинен өзүнүн баркын сезет [1].

Ата-эненин туруктуу тактикалык көзөмөлү, баланын эмоционалдык абалын, ички дүйнөсүн, андагы болуп жаткан өзгөрүүлөрдү, айрыкча анын акыл-эс структурасын сезүү - мунун бардыгы балдар менен ата-энелердин ортосунда ар кандай куракта терең түшүнүшүүгө негиз түзөт. Баарынан мурда, ата-энелер балдар менен баарлашууда ар дайым айткан бааларына өзгөчө көңүл буруу керек. Баланын мүнөзүнө жана терс баа берүүдөн баш тартуу керек. Тилекке каршы, ата-энелердин көпчүлүгү: «Бул акылсыз! Канча жолу түшүндүрүү керек, келесоо! Мен сени эмне үчүн төрөдүм, өжөр, шылуун!», «Сенин ордуңдагы кайсы бир акмак эмне кылышты түшүнөт»- деген кагып силкүүлөр менен баланын өзүнө болгон ишенимин төмөндөтөт. Бардык келечектеги жана учурдагы ата-энелер ар бир мындай билдирүү, канчалык деңгээлде адилеттүү болбосун, кандай гана кырдаал болбосун, бала менен байланышууга олуттуу зыян келтирип, ата-эненин сүйүүсүнө болгон ишенимди бузарын жакшы түшүнүшү керек. Өзүңүз үчүн баланын өзүнө терс баа бербестен, туура эмес аткарылган иш-аракетти же ката ойлонулган ишти балага түшүндүрүү менен кырдаалдан чыгуу керек. Бала учурдагы ийгиликтерине жана жетишпегендиктерине карабастан, ата-эненин сүйүүсүнө ишениши керек. Ата-эненин чыныгы балага болгон мээриминин, жакшы көрүүсүнүн формуласы, - «Мен сенин жакшы болгонуң үчүн жакшы көрөм» эмес, «Мага сенин болгонуң кандай бакыт, сен кандай болсоң дагы мен сени жакшы көрөм» - деген сөз.

Баланын мүнөзүн эмес, анын авторлугун өзгөртүп, анын иш-аракеттерине жана иштерине баа берүү маанилүү. Чындыгында, балаңызды акылсыз, жалкоо же кир деп атасаңыз, ал сиз менен чын жүрөктөн макул болот деп күтүү кыйын жана бул анын жүрүм-турумун өзгөртүүгө мажбурлашы күмөн.

Бала өзүнө болгон ишеним менен апа мен бул нерсени жасадым же бул сабактан жакшы бааны алып келдим деген кабар менен келет. Анда ата-эне койо турчу, сенин бааңдан менде зарыл жумушум бар же башың ушуга жеттиби мындай кылып жасасаң болмок деген сөздү кайтарышат. Мында баланын физиономиясында буркан-шаркан болгон сел жүрөт. Демек менин колумдан келбейт турбайбы, мен жакшы жасаганымда апам же атам кубанмак. Мен аны кубандыра албадым, менин колумдан эч нерсе келбейт деген түшүнүк менен өзүнө болгон ишеним жоголот. Экинчи жасаган нерсесин ата энесине көрсөткөнгө даабайт. Ошону менен балада «мен» деген принцип өчөт. Бардык нерсеге кызыгуусу өчүп, кийинки жашоосунда кедергисин тийгизет. Өзүнө болгон ишеними өчүп, бирөө үчүн жашап калат. Башканын жакшы көрүүсүнө татыганга, башкаларга жаканга аракет кылып калат. Анда мындай балдардан, бироонун кызычылыгын өзүнүн кызыкчылыгын жогору койгон балдар калыптанып калат. Алардан: ушакчы, жалганчы, бирөөгө жасакерленген инсандар тарбияланып калат [1].

Бирок мындай иш-аракеттер сиз менен балаңыздын ортосунда жок болсо, анда мындай балдар өзүнү толук таануу жана өзүнө болгон сүйүүсүн ырастоо менен талкуудан өткөн болсо, анда баланын өзүн өзү алып жүрүм-турумуна баа берип, баланын өзүнө болгон ишенимин арттырдым деп туура жыйынтык чыгарууга болот.

Ата-эненин балага терс баа берүүсүн контролдоо дагы зарыл, анткени көпчүлүк учурда ата-энелерди айыптоо такыр башка себептерден улам келип чыккан өзүнүн жүрүм-турумуна, кыжырдануусуна же чарчоосуна нааразычылыкка негизделет. Терс баанын артында ар дайым айыптоо жана ачуулануу сезимдери турат.

Ата-эне менен баланын ортосундагы байланыш адамдын эң күчтүү байланыштарынын бири. Тирүү организм канчалык татаал болсо, ал эне организмине

DOI:10.26104/NNTIK.2019.45.557

НАУКА, НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИННОВАЦИИ КЫРГЫЗСТАНА, № 8, 2021

ошончолук узак убакыт бою көз каранды бойдон калышы керек. Мындай байланышсыз өнүгүү мүмкүн эмес жана бул байланыштын эрте үзгүлтүккө учурашы жашоо үчүн коркунуч туудурат. Адам эң татаал биологиялык организмдерге таандык, ошондуктан ал эч качан толугу менен көз карандысыз болбойт. Мисалы, балдардын тил көндүмдөрүнүн, ошондой эле коомдук жана эмоционалдык көндүмдөрүнүн өнүгүүсүнө ата энелердин орду чоң. Мындан тышкары, балдардын оң жана терс кыялдарынын калыптануусуна ата-эненин балага болгон мамилеси таасирин тийгизбей койбойт [2].

Адам өзүнөн-өзү жандуулукту тарта албайт. Адамдын жашоосу - бул бөлүнүп-жарылган, бөлүнүп-жарылган жашоо, анын негизги белгиси - башка адам менен жакындашуу зарылдыгы. Ошол эле учурда, бала менен анын ата-энесинин ортосундагы мамиле ички карама-каршылыктуу. Эгерде өсүп келе жаткан балдар ушул байланышты алыстатууну каалашса, анда ата-энелер аны мүмкүн болушунча узак сактоого аракет кылышат. Ата-энелер жаштарды турмуштун коркунучтарынан коргогусу келет, тажрыйбасы менен бөлүшүп, эскертет, ал эми жаштар жоготуунун эсебинен болсо дагы, өз тажрыйбасын топтоону каалашат, дүйнөнү өздөрү билгиси келет. Бул ички карама-каршылык көптөгөн көйгөйлөрдү пайда кылышы мүмкүн, ошондой эле көз карандысыздык көйгөйлөрү баланын төрөлүшүнөн баштап эле эрте байкала баштайт. Чынында эле, бала менен баарлашууда тандалган аралык эненин баланын ыйлаганына тигил же бул реакциясынан билинет. Ал эми алгачкы көз карандысыз кадамдар жана бала бакчага барууну башталышы менен байланышкан биринчи «Мен өзүммүн!», Кеңири дүйнөгө жетүү жөнүндө эмне айтууга болот? Үй-бүлөлүк билим берүү тармагында күн сайын ата-энелер аралыктын чегин аныкташы керек.

Бул көйгөйдү чечүү, башкача айтканда, балага көз карандысыздык чарасын камсыз кылуу, биринчи кезекте, баланын жаш курагы, өнүгүү процессинде ээ болгон тышкы дүйнө менен өз ара аракеттенүүнүн жаңы жөндөмдөрү, жөндөмдөрү жана мүмкүнчүлүктөрү менен жөнгө салынат. Ошол эле учурда, көп нерсе ата-эненин мүнөзүнөн, алардын балага болгон мамилесинин стилинен көз каранды. Белгилүү болгондой, үй-бүлөлөр балдарга берилген эркиндик жана көз карандысыздык деңгээли боюнча ар кандай. Айрым үй-бүлөлөрдө 1-класстын окуучусу дүкөнгө барып, сиңдисин бала бакчага алып барып, шаардын ар кайсы бурчундагы класстарга кетип баратат. Башка үй-бүлөдө өспүрүм бала, кичинекей болсо дагы, бардык иш-аракеттери үчүн жооп берет, ага өзүнүн коопсуздугун коргоп, достору менен сейилдөөгө жана сапарларга чыгууга тыюу салынат. Ал досторду тандоодо катуу жооп берет, анын бардык иш-аракеттери катуу көзөмөлгө алынат.

Белгиленген аралык, тарбия процессин аныктоочу жалпы факторлор менен, биринчи кезекте ата-эненин инсандык мотивациялык түзүмдөрү менен байланыштуу экендигин эстен чыгарбоо керек. Белгилүү болгондой, бойго жеткен адамдын жүрүм-туруму «мотив» сөзү менен белгиленген ар кандай дүүлүктүргүчтөрдүн жетишерлик чоң жана татаал жыйындысы менен аныкталат. Адамдын инсандыгында бардык мотивдер ар бир мобилдик тутум үчүн белгилүү, индивидуалдуу болуп курулат. Кээ бир мотивдер чечүүчү, үстөмдүк кылуучу, адам үчүн эң маанилүү, башкалары баш ийүүчү мааниге ээ болушат. Башка сөз менен айтканда, адамдын ар кандай иш-аракетин, аны түрткү берген мотивдер аркылуу аныктоого болот.

Ошентип, иш-аракет бир нече мотивдер менен стимулдашат, кээде бир эле иш-аракет алардын психологиялык мазмунундагы ар кандай, ал тургай карама-каршы мотивдерден келип чыгат. Тарбиянын туура структурасы үчүн ата-энелер мезгил-мезгили менен өзүлөрүнүн тарбия иштерин жандандыруучу мотивдерди өзүлөрү аныктап алышы керек, алардын тарбиялоо шарттарын эмне шарттап жаткандыгын аныкташ керек. Үй-бүлөдө бала менен болгон мамиледе басымдуулук кылган аралык, чоңдордун жүрүм-турумунун ар кандай мотивдеринин бүткүл татаал, түшүнүксүз, кээде ички карама-каршылыктуу тутумунда тарбия иш-аракети кандай орунду ээлей тургандыгына түздөн-түз көз каранды. Демек, ата-эненин өз мотивация тутумунда төрөлө элек баланы тарбиялоо иши кандай орунду ээлей тургандыгын түшүнүү керек.

Адабияттар:

1. Саматова А.А., Миралы кызы А., Мурзаева А.К. Баланын өсүп өнүгүүсүнө ата-энелердин салымы. / Известия вузов Кыргызстана 2021. - №3. - 239-241 с.
2. Саматова А.А., Жаныкулова Г.Р. Кошматова Ж.Ж. Баланын өсүп-өнүгүүсүндөгү биогенетикалык факторлордун таасири / Известия вузов Кыргызстана 2021. - №3. - 235-238-б.
3. Станислав Савинков, Семейное воспитание и развитие личности ребенка. - «Издательская группа «Весь», 2020.